

др Марко Младеновић,
редовни професор Правног факултета у Београду

ПРАВА И ДУЖНОСТИ СУПРУГА ЛИЧНЕ ПРИРОДЕ У ПРАВУ СОЦИЈАЛИСТИЧКИХ ЗЕМАЉА

І. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1. Специфичности правних решења у социјалистичким земљама. — Закључење брака представља тек увод, почетни правни акт којим се заснива врло сложено трајно стање, брачни статус, који се никако не може свести на чист уговорни однос без обзира да ли је реч о законима социјалистичких или капиталистичких земаља. Особеност је, међутим, законодавства и правне теорије у социјалистичким земљама што проширују значај права и дужности брачних другова у два правца: а) посебно се подвлачи специфичност сложених брачних односа као *diferentia specifica* према грађанскоправним односима (одвајање брачног и уопште породичног права из система грађанског права управо због специфичности ових односа) и б) специфичност брачних односа у социјалистичким земљама у односу на класична законодавства на западу (идеолошко-правна компонента брачних односа). Док је прво обележје сасвим неспорно, бар у вредносном смислу, дотле би друго могло да изазове одређене полемике и подозрења. Ипак, подозрењима нема места, јер су управо највеће, суштинске реформе, идеолошки предодређене, извршене у овој области. Брига за историјску судбину жене учинила је да је у овој области извршена једна од најрадикалнијих револуција у правном систему. Нема много значаја што је нормативно-правни систем ишао испред општих прилика у друштву и система вредности у целини. Битно је да се морају у корену сасећи сви облици правне дискриминације жене и да јој се мора пружити енергична правна заштита да би се временом формална равноправност претворила у стварну. Дакле, равноправност полова и људске слободе постају „дух и демон“ новог законодавства(1).

Друго суштинско обележје овог законодавства је у апсолутној предности личних брачних над имовинским брачним односима. На чисто теоријском плану извршена је радикална смена система вредности, у складу са марксистичким начелом да је човек највећа вредност сама

(1) Видети Carbonnier, *Terre et ciel dans le droit français du mariage*, у књизи: *Droit privé français au milieu du XX siècle*, tome I, Парис, 1950, стр. 335.

по себи. Тако, брачни имовински односи одлазе у други план и уступају почасно место личним односима(2).

Треће обележје нормативног уређења брачног лично-имовинског режима ослања се на једну привидну противуречност. Наиме, иако су лични односи далеко значајнији од имовинских, они су готово „прогнани“ из закона. Неки од закона садрже тек по неко правило о овим односима. Насупрот томе имовински односи уређују се са уобичајеном прецизношћу, често и са претераним појединостима. Наравно да од овог правила има неких изузетака, али њима правило није нарушено. Зато је логично питање: зашто је то тако? Одговор не може бити једнозначан. Најпре, патријархално право уређивало је различита лична права мушкарца и жене у свим областима живота, па и у браку. Отуда је било више прописа који су те разлике прецизно одређивали. Друго, лични односи су претежно у домену морала, културе, васпитања, као део система вредности једног друштва у целини. Право само површински захвата у врло сложен и богат сплет интимне сфере у браку, а правна норма је само претежно морално-вредносна норма, која је ту тек да одреди минимум захтева за хуманим односима у браку, а све остало је ствар самих брачних другова(3).

2. *Сложена природа правних норми о личним и имовинским односима у браку.* — Привидна упрошћеност правних норми у социјалистичком брачном праву само је варљива слика у чијој се позадини тек наслућује сва динамичност брачних односа. Печат таквом стању даје постојање двојног субјекта. Права брачних другова састоје се из субјективног права мужа и субјективног права жене. Њихова равноправност у одлучивању о сваком питању чини ова права сложеним и релативним. Сваки супруг има право на неслагање са поступцима другог и право на приговор у случајевима неслагања о битним питањима. У неким правима овај сукоб решава суд(4), (чак и када су у питању неслагања о личним односима). Тако је равноправност мужа и жене, иако велика тековина цивилизације, истовремено и подлога за увећање броја правних конфликта и спорова. Напуштање доктрине о *pater familiasu* и о „брачном воћству“ увећало је број субјеката права и број субјективних права. Сва ова права постала су тако необично сложена и по правилу садрже више овлашћења, а нека су и алтернативно прописана, са могућношћу избора. Зато, правна теорија сва права и дужности супруга дели на императивна (*ius cogens*) и диспозитивна (*ius dispositivus*) (5). Управо, брачни статус представља скуп императивно-диспозитивних нор-

(2) Основни закон о браку СФРЈ непосредно је уређивао личне односе, а уређење имовинских односа делимично је препустио социјалистичким републикама. Такође, у законима Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине и Косова — имовинско брачно право издвојено је из личног брачног права, као посебан одељак, при крају закона. ЗП Чехословачке садржи правила о личним односима док су имовински односи уређени у оквиру Грабанског законика. И правна теорија на томе одлучно инсистира. Тврди се да човек више није припадак имовине и да се његова вредност не мери новцем, већ људским квалитетима. Видети опширније, М. Младеновић, *Породично право*, I, стр. 335—340. и књига II, стр. 557—559; А. М. Белакова, Е. М. Ворожејкин, *Советское семейное право*, Москва, 1974, стр. 119—121.

(3) Види, Белакова, Ворожејкин, *ibid.*, стр. 119—121; Б. А. Рјасенцев, *Семейное право*, Москва, 1971, стр. 85—86; М. Младеновић, *ibid.*, књ. I, стр. 335.

(4) У чехословачком праву, ЗП пар. 19.

(5) Занимљиво је да је ову поделу подробно развила само југословенска правна теорија. Види, М. Беговић, *Породично право*, Београд, 1953, стр. 74—80; В. Бакић, *Породично право*, Београд, 1982, стр. 140—147; М. Митић, *Породично право*, Београд, 1980, стр. 178—182; М. Младеновић, *ibid.*, стр. 335—356. На основу увида у правну теорију других социјалистичких земаља, стиче се утисак да се оваква подела не сматра значајном.

ми којима се уређују лични и имовински односи у браку. Стиче се утисак да преовлађују још увек норме принудног карактера и поред општег смера ка демократизацији брака.

Принудни карактер већине норми о правима и дужностима супруга у браку скрива у себи још једну привидну противуречност. Нека од принудних права (посебно када је реч о личним брачним правима) нису снабдевена непосредном санкцијом. У ствари, ниједно лично право нема санкцију. Муж, на пример, не може папу *militari* вратити одбеглу жену на продужетак заједнице живота, нити жена може натерати мужа да јој буде веран или да јој помаже у кућним пословима. У свим личним, а и у неким имовинским правима, постоји само посредна санкција. У крајњој линији, код личних права, санкција се састоји у разводу брака, а код имовинских — поред елемената породичноправне има елемената и грађанско-правне санкције. Заправо, нека права која извиру из брачног статуса, нарочито лична, нису заправо породична, тј. брачна права. Већином, то су уставна права, или посебна субјективна права из других области (радно право, грађанско право, статусно право) која постоје независно од брака, али са закључењем брака она добијају нека нова обележја, задржавајући своје опште значење у праву, она постају и посебна брачна права(6).

3. *Подела личних права и дужности брачних другова.* — Сва права и дужности брачних другова обично се деле на две групе: на лична и имовинска брачна права. Међутим, много је прецизнија троеобна подела на: а) чисто лична права; б) лично-имовинска и в) чисто имовинска права(7).

Лична права могу се поделити на: а) права императивне природе и б) права диспозитивне природе. Постоји још једна група личних права, изван наведених, која су у многим законима расута и неповезана у целину, а која изражавају идеолошке и моралне основе брака у социјализму. Чини се да су она најдоследније разрађена у закону СР Србије у оквиру четири додирне идеје: а) *изграђивање свестране и слободне личности у браку*(8), б) *изграђивање хуманих односа у браку*(9), в) *развијање солидарности у браку*(10) и г) *друштвена подршка браку и брачним друговима*(11).

II. ПРИКАЗ ПО ЗЕМЉАМА

4. СССР, Бугарска, Румунија. — Основи законодавства СССР посећују само један члан личним односима: (1) избору презимена при за-

(6) У том смислу Бељакова, Ворожејкин, *ibid.*, стр. 120.

(7) Ова подела претежно је прихваћена у југословенској правној теорији: В. Бакић, *ibid.*, стр. 140; М. Митић, *ibid.*, стр. 176; М. Младеновић, *ibid.*, 339—340.

(8) Сваки брачни друг је слободан да развија своје радне, духовне и друге способности и да се самостално укључује у све облике друштвеног живота (чл. 65, ст. 1).

(9) „Однос између брачних другова заснивају се на међусобној љубави, поштовању и међусобном помагању“ (чл. 29, ст. I—III Заједничке одребе за Србију, Војводину и Косово) и „Брак се заснива на слободној олазци мушкараца и жене да закључе брак, на њиховој равноправности, обостраној наклоности и љубави, поштовању, разумевању и поверењу“ (чл. 6, ст. 2).

(10) „Брачни другови су дужни да развијају осећање међусобне солидарности, као и солидарности према другим члановима породице а нарочито према својој рођеној и усвојеној деци“ (чл. 6б).

(11) „Друштвена заједница правним и другим мерама ствара погодне услове за складаан брак (чл. 6, ст. 3). Ово зато што се у браку „остварују истовремено интереси брачних другова, породице и друштва“ (чл. 6, ст. 1).

кључењу брака и (2) васпитању деце и другим питањима живота породице која супрузи решавају споразумно (чл. 11;); (3) слободи у избору рада и занимања (чл. 11, ст. 4) и (4) слободи у избору места становања (живљења)(12). ПК Киргијске ССР садржи још једну одредбу: „Супрузи су дужни указивати пажњу један другом“ (чл. 22, ст. 3).

2) *Бугарска*. Закон садржи сличне одредбе, с тим што као најважније правило наводи једнака права и дужности брачних другова (чл. 11, ст. 4) и обавезу супруга да живе заједно, осим ако важни разлози налажу да живе одвојено (чл. 11, ст. 1). Они су слободни при избору занимања (чл. 11, ст. 2), а кроз узајамну сагласност и заједничке напоре обезбеђују благостање породице и старају се о подизању и васпитању деце (чл. 12)(13).

(3) *Румунија*. ЗП Румуније такође садржи мало правила о личним односима супруга: муж и жена имају једнака права и дужности у браку (чл. 25), они одлучују споразумно о свим питањима у вези са браком (чл. 26) и, коначно, пред овлашћеним органом будући супрузи треба да наведу које ће име носити у браку (чл. 27 и 28).

5. *Чехословачка, Пољска, ДР Немачка*. — (1) Нешто више одредби садржи чехословачки породични кодекс: Муж и жена имају једнака права и дужности (пар. 18), они су дужни да живе заједно (чл. 18), да буду верни једно другом (пар. 17), да се узајамно помажу (пар. 18), да стварају здраву породичну средину (пар. 18), да се старају о задовољењу потреба породице према својим способностима и могућностима (у случају спора одлуку доноси суд) (пар. 19), заједнички се старају о „породичним пословима“, а ако дође до неспоразума — одлучује суд на предлог једног од њих (пар. 20, ст. 1), за обављање занимања и ступање на рад једног брачног друга није потребна сагласност другог (пар. 20, ст. 2).

(2) *Пољска*. — Пољски закон има неке сличности са чехословачким правом. Он прописује: једнака права и дужности у брачној заједници (чл. 23), заједницу живота (чл. 23), узајамно помагање (чл. 23) обавезу верности (чл. 23), међусобну сарадњу за добробит њихове породице (чл. 23), споразумно одлучивање о битним питањима породице (чл. 24), споразум о презимену (чл. 25).

(3) *ДР Немачка*. — Закон садржи нешто више правила о личним брачним односима: о избору презимена, са три допунска правила (чл. 7), о једнаким правима супруга (чл. 9, ст. 1), о рабању деце као циљу брака (чл. 9, ст. 2), о заједници живота (чл. 9, ст. 1), о вођењу заједничког домаћинства и сагласном решавању свих питања која се тичу заједнице живота и личног развоја (чл. 9, ст. 1), и о посебној заштити жене(14).

(12) Истоветне одредбе садржане су и у чл. 18 и 19, РСФСР, са једном малом разликом када је реч о избору презимена о чему ће касније бити речи. Совјетска правна теорија наводи и друга могућа лична права која закон не помиње, као што су: право на развод брака, право на усвајање детета и др. То су, према овом тумачењу, посебна права предвиђена у одговарајућим деловима породичног закона. У том смислу, Белакова, Ворожејкин, *ibid.*, стр. 119—120.

(13) Нацрт Породичног закона садржи неке значајне допуне: о избору презимена (чл. 11), о међусобном уважавању, разумевању и верности, поред већ раније садржаног правила о равноправности (чл. 15), о заједници живота (супрузи „живе заједно, осим ако важни разлози налажу да живе одвојено“) (чл. 16).

(14) „Односи између брачних другова треба да се развијају тако да се омогући жени да усклади своју професионалну и друштвену делатност са материнством“ (чл. 10).

6. *Мађарска, Југославија, Албанија.* — (1) ЗПС Мађарске уређује следећа лична права: равноправност брачних другова у правима и обавезама (пар. 23), обавезу верности (пар. 24), обавезу узајамног помагања (пар. 24), бирање заједничког места становања (пар. 25), избор презимена при закључењу брака (пар. 26)(15).

(2) *Југославија.* — У свих осам федералних закона, са неким мањим изузетцима, садржана су следећа правила о личним односима брачних другова: заједнице живота као садржина брака(16), обавеза верности брачних другова(17), обавеза узајамног помагања (и поштовања)(18), слобода у избору рада и занимања(19), обавеза поштовања равноправности(20), избор презимена при закључењу брака(21), одређивање места становања(22), вођење заједничког домаћинства(23). Правна теорија у Југославији помиње још и избор држављанства при закључењу брака југословенског држављанина са странцем, као једно од личних права брачних другова, али ово питање није уређено нормама породичног права(24).

(3) *Албанија.* — Албански законодавац, напуштајући дословно копирање југословенског права, нешто је изменио и по обиму сузио раније одредбе. Као лична права супруга закон садржи: једнакост права и обавеза (чл. 24), љубав („да се воле“) (чл. 24), верност (чл. 24), узајамно помагање у испуњењу породичних и друштвених обавеза (чл. 24), учествовање у задовољавању материјалних и културних потреба породице (чл. 24), заједничко одлучивање о свим питањима из брачних односа (чл. 25), избор презимена (чл. 26).

7. *Куба и Кина.* — (1) Кубански закон има доста дескриптивних правила од којих нека не могу да се подведу под класична правила о личним брачним правима. Према њему, брачни другови: имају једнака права и дужности (чл. 24); морају живети заједно (чл. 25); имају обавезу верност (чл. 5) (сва ова права постоје и када они не живе заједно и трају све до престанка брака — ст. 2, чл. 25); обавезу бриге за по-

(15) Ова одредаба је занимљива јер представља највеће одступање у социјалистичким земаљама од начела равноправности мушкарца и жене и представља уступак феудалној традицији. Ни нови мађарски закон из 1974. године није отклонио ову дискриминацију.

(16) „Брак је законом уређена заједница живота мушкарца и жене“ (Србија, чл. 26, ст. 1; исто и други закони). Ова одредаба не садржи само правила о обавези брачних другова да заједно живе већ и саму законску дефиницију брака.

(17) Србија, чл. 68, Македонија, чл. 24, Хрватска, чл. 31, ст. 2, Црна Гора, чл. 5, Војводина, чл. 29, Косово, чл. 52. Ову одредбу изричито не предвиђају закони Словеније и Босне и Херцеговине.

(18) Исте одредабе као у но. 17.

(19) Србија, чл. 65, ст. 1, Војводина, чл. 6, ст. 3, Косово, чл. 49, ст. 1, Словенија, чл. 46, Македонија, чл. 26, ст. 2, Црна Гора, чл. 8, ст. 3. Закони Хрватске и Босне и Херцеговине не садрже ову одредбу.

(20) У неким законима ово уставно право није поновљено као једна од личних обавеза брачних другова. Она је посебно нормирана у законима: Србија (чл. 67. — ова одредаба као заједничка, примењује се и у Војводини и Косову), Црна Гора, чл. 4, Босна и Херцеговина, чл. 42, Хрватска, чл. 31, ст. 1.

(21) Србија, чл. 393—406 (закон СР Србије садржи целокупну материју о личном имену), Македонија, чл. 25, Хрватска, чл. 30, Босна и Херцеговина чл. 46, Косово, чл. 388—393. Остали закони ово питање не уређују нормама породичног права, већ посебним законом о личном имену (Словенија, Црна Гора и Војводина).

(22) Србија, чл. 69, ст. 1, Црна Гора, чл. 8, Војводина, чл. 6, ст. 4, Косово, чл. 53, ст. 1, Словенија, чл. 47, Босна и Херцеговина, чл. 44 и Македонија, чл. 26, ст. 1.

(23) Србија, чл. 69, ст. 2, Војводина, чл. 6, ст. 1, Косово, чл. 53, ст. 2, Словенија, чл. 48, Босна и Херцеговина, чл. 45, Македонија, чл. 26, ст. 1, Црна Гора, чл. 8, и Хрватска, чл. 32, ст. 2.

(24) Видети, М. Беговић, *Породично право*, Београд, 1953, стр. 79; В. Баквић, *Породично право*, Београд, 1980, стр. 147; М. Младеновић, *Породично право*, књ. I, Београд, 1982, стр. 354.

родицу, при чему брачни другови морају сарађивати на васпитавању, подизању и старању о деци у складу са принципима социјалистичког морала (чл. 26); у вођењу домаћинства (куће) брачни другови морају учествовати до граница њихових способности и могућности и сарађивати у његовом развоју на најбољи могући начин (чл. 26); право да обављају професију или занимање и имају обавезу да помажу једно другом како би свако од њих могао да се усавршава и проширује своје знање; међутим, они морају увек да буду свесни да је породични живот тако организован да су ове активности усклађене са извршавањем њихових обавеза утврђених Породичним кодексом. (чл. 28).

(2) *Кина*. — Нови кинески Закон о браку из 1980. године, унео је неке доста значајне измене у овој области, изостављајући нека „идеализована“ лична права, а уносећи нека нова реалнија права. Садашњи текст садржи следећа лична права: Муж и жена уживају једнаки статус у породици (кући) (чл. 2, ст. 1 и чл. 9)(25). После закључења брака, жена може да постане члан мужевљеве породице и муж може да постане члан женине породице, у складу са сагласним жељама обе стране (чл. 8) (реч је практично о могућности мужа да постане члан женине породице што се у Кини сматрало срамним чином)(26). Ова одредба је изненађујућа због заокрета који чини закон у оживљавању великих породица, супротно духу закона од 1950. У борби против феудалног система требало је подржати малу породицу, коју сачињавају родитељи и деца, и такав покушај је учињен. Међутим, прописујући да један од супруга (муж или жена) улази у породицу другог (уместо да створи своју сопствену породицу) продужава се охрабривање великих породица. Та чињеница има значаја и код остваривања обавезе издржавања. Велика породица добија нови економски значај у социјализму који је тежио да она нестане(27). Муж и жена имају подједнако право да носе његово или њено презиме (чл. 10). Оба супруга, муж и жена, слободни су да се ангажују у производњи, у раду, у учењу и у учешћу у друштвеним активностима; нико од њих није овлашћен да ограничава или да се противи правима другог супруга (чл. 11)(28). „Муж и жена обавезни су да практикују планирање породице“ (чл. 12). Ово је нова одредба у кинеском закону. Она је у складу са свестраним напорима кинеског друштва да се смањи прекомерни наталитет. При томе се употребљавају разни аргументи да би се оправдала пракса планирања рабања: тиме се наводно подстиче слобода брака и склапања брака из љубави, штити се моногамија, равноправност полова, остварује се заштита жене, детета и старих људи. „Али, главни аргумент је малтузијан-

(25) Ранији текст је гласио: „Муж и жена су другови који живе заједно и уживају једнаки статус у породици“ (чл. 7).

(26) Према кинеској традицији, удата жена напушта своју породицу да би ушла у породицу свога мужа. Сматра се као усвојени члан нове породице. Надживелост ове традиције манифестује се још до наших дана, на пример, у наслеђеном праву: удовица може наследити свекра и свекрву било по праву представљања, било као усвојено дете. У том случају она губи право наслеђа према својим сродницима (родитељима). Супротан случај је када породица има јединицу и „усваја“ свога зета. Такав случај је веома редак и на лошем гласу. „Усвојени зет“ изложен је презиру. Нова одредба има за циљ, дакле, да стави тачку на овакву традицију (Види: TSIEN TCHE=hao, *La nouvelle loi sur le mariage et l'évolution du droit de la famille en Chine populaire*). Rev. int. dr. comp., 1981, № 4, стр. 1020.

(27) TSIEN Tche-hao, *ibid.*, стр. 1020.

(28) Ранији текст је гласио: „Оба супруга, муж и жена, имају право на слободан избор занимања и на слободно учешће у раду или у друштвеним активностима“ (чл. 9).

ског типа: са мање деце на исхрани, породичне тегобе су мање тешке, материјални живот је лакши, дакле, породица је срећнија“(29). Муж и жена, најзад морају подстицати и помагати једно другог (чл. 14, ст. 1)(30).

III. ИМПЕРАТИВНА ПРАВА

8. *Обавеза поштовања равноправности брачних другова.* — Ова обавеза изражава се у једнаким правима и дужностима брачних другова у свим личним и имовинским односима у браку и породици. У ствари, овде је реч о прокламовању потпуне пословне способности удате жене. Ступањем у брак она не губи пословну способност. Укинути су *manus* и *patria* и *potestas*. Но, ово правило је више од обичног правног начела. Оно је идеолошко-морална норма која се изражава у захтеву за демократизацијом и хуманизацијом брака и породице(31).

Обавезу поштовања равноправности у браку изричито предвиђају готово сви закони са неким незнатним изузецима(32). При томе постоји само незнатна разлика у формулацијама(33). Најгачније су оне формулације које говоре о равноправности у правима и обавезама, јер „... принцип равноправности не значи само једнакост у правима, већ и у обавезама једног супруга према другом и оба супруга, на решавању питања обезбеђења благостања породице и бриге о васпитању и издржавању деце“(34).

9. *Заједница живота брачних другова.* — Заједница живота представља суштину и садржину брака и његов циљ. Обично се под заједничким животом подразумева просторно и духовно јединство, с тим

(29) TSIEN Tche-hao, *ibid.*, стр. 1021. Овај писац наводи податак да се планирање породице ослања и на економске санкције (које нису типичне само за Кину, јер се примењују и у другим социјалистичким земаљама, али са супротним циљем: подстицање натаалтета). Наиме, дециј додатак се смањује за свако наредно дете, а највеће повластице ужива само једно дете, јер за осталу децу породица мора да делимично допринесе трошковима за њихово школовање.

(30) Закон од 1950. садржавао је много више обавеза: да се воле, поштују, помажу и брину један о другом, да живе у хармонији, да се ангажују на производном раду, да се старају о деци и да заједнички допринесе доброти породице и изградњи новог друштва (чл. 8).

(31) Познате су одредбе АГЗ, ФГЗ, НГЗ, ШГЗ, о губљењу пословне способности удате жене, као и правна изрека да у браку мушкарац и жена постају једно биће, а то биће је мушкарац. Позната је и изрека Плавола да пословна неспособност удате жене није последица њеног пола, већ њеног статуса. Потреба да добије одобрење свога мужа не лежи у слабости њеног разума, јер удата жена нема слабији разум од девојке и удовице, а оне немају потребу да траже одобрење. Њено стање, према Плаволу, није стање неспособности, већ њене зависности. Жена није неспособна зато што је жена, већ зато што је удата жена. Узрок њене неспособности налази се у правима која су закључењем брака поверена њеном мужу (Планиол, *Droit civil*, Парис, 1932, Том I, р. 335). Ово су, дакле, познати аргументи у прилог патријархалног брака. Али, не мање су, бар у Југославији, познате одредбе Српског грађанског законика од 1844. године: „Младоетинцима угодобљивају се и сви они који не могу, или им је забрањено својим имањем руковати: такви су сви ума лишени, распикуће судом проглашене, пропалице, презадуженици, којих је имање под стечај потпао, удате жене за живота мужевљева“ (чл. 920).

(32) Румунски закон, тако, не садржи одредбе о равноправности, али је она зато садржана у Уставу НР Румуније: „Жена има иста права као и мушкарац (чл. 23). Пуну равноправност жене у правима у свим областима друштвеног живота, потврђују и румунски писци. Вигети, Victor G. Cadere, *Aperçu général sur le droit roumain du mariage et des régimes matrimoniaux*, Rev. int. droit contr., 1967, № 3, р. 675—688. И у југословенском праву, закони Словеније и Македоније не наводе је изричито, али је и овде правно изједначавање брачних другова норма уставног карактера.

(33) „Мушкарац и жена имају једнака права у браку“ (Пољска, Чехословачка, ДР Немачка и Бугарска), „... једнака права и обавезе“ (Албанија, Куба, Мабарска), „... мушкарац и жена имају једнака лична и имовинска права“ (СССР), „брачни другови су равноправни у свим личним имовинским односима“ (Југославија).

(34) Ненова, А., *Семејно право Народной Републики Болгариј*, у књизи: *Семејно право зарубежных европских социјалистических стран*, Москва, 1979, стр. 37.

што је духовно јединство важније: брак се ствара вољом и одржава се на вољи. Прекид заједнице живота не значи увек напуштање одређеног места, већ одређеног стања ствари. Зато треба разликовати заједницу живота од „кохабитације“ односно „заједничког становања“, „вођење заједничког домаћинства“. У овом погледу постоје неке разлике у законима социјалистичких земаља. Неке од њих не уређују изричито ово лично право брачних другова (СССР, Румунија, Албанија), али га негативно одређују, тј. предвиђају санкцију због закључења фиктивног брака⁽³⁵⁾. Други закони не праве довољну разлику између „заједнице живота“ и „места становања“, нарочито мађарски: „брачни другови бирају место становања заједно. Одступање од овога могуће је само у изузетним случајевима“ (чл. 25)⁽³⁶⁾. Нису сасвим коректни ни закони према којима „муж и жена су дужни (морају) да живе заједно“⁽³⁷⁾. Нешто су ближе истини, мада ни оне нису сасвим тачне, законске формулације да супрузи „живе заједно, осим ако важни разлози налажу да живе одвојено“⁽³⁸⁾. Најприближније стање ствари — „заједницу живота“ су нормирали немачко и југословенско право. Према ПК ДРН „супрузи живе заједно...“ (чл. 9, ст. 1). И даље: „Сви послови који се тичу њиховог заједничког живота... репавају се сагласно“ (чл. 9, ст. 1). Још одређенији смисао има формулација у југословенском праву: „брак је ... заједница живота мушкарца и жене“ (чл. 26, ст. 1 ЗБПО СР Србије).

Ако заједница живота представља суштину и садржину брака, какве су правне последице ако је дошло до прекида заједнице живота? На то питање одговарају изричито само неки закони. „Ако супрузи живе одвојено зато што један од њих не жели да настави брачну заједницу, обавезе које ствара брак и даље постоје“⁽³⁹⁾. Супротно овом ставу, у југословенском праву има значајних одступања од правила да права и дужности између брачних другова трају и по прекиду заједнице живота. Закон о наслеђивању први је одступио од традиционалних правила, па је предвидео да право наслеђивања престаје ако је заједница живота супруга престала споразумом или кривицом једног од њих (чл. 22, ст. 2, тач. 3 Закона о наслеђивању СР Србије). Овој чињеници придаје значај и Закон о пензијском осигурању (чл. 120, тач. 4). У области брачног права, право на законску алиментацију у току брака везано је за начин престанка заједнице живота (у зависности је од кривице); формално постојање брака није одлучујућа чињеница. У неким федералним јединицама и право на развод условљено је трајањем прекида заједнице живота брачних другова (две или три године). Треба рећи да у конкуренцији формалног брака и његове садржине,

(35) ЗБПВ СР Хрватске не предвиђа никакву санкцију, јер законодавац погрешно сматра да су фиктивни бракови веома ретки.

(36) Ако је, наиме, реч о заједници живота — нема никаквих одступања јер се о томе супрузи не могу споразумети, а ако је реч о одређивању места становања, супрузи су слободни да се о томе споразумевају, а не само „у изузетним случајевима“. Они нису дужни да у сваком случају живе заједно.

(37) Пољска, чл. 23, Чехословачка, пар. 18, Куба, чл. 25. „Живети заједно“ и „заједница живота“ нису истоветни појмови. Супрузи могу живети одвојено, а да заједница живота није прекинута (и обратно).

(38) Бугарска, чл. 11. Ни овде у крајњој линији није реч о заједници живота, већ о кохабитацији, а законодавац је друкчије хтео, тј. да укаже на значај заједнице живота.

(39) ДР Немачка, чл. 17. Сличну одредбу садржи и кубански закон: „Права и дужности које су утврђене овим закоником за супруге остају у важности све док брак није правно престао, чак и када супрузи не живе заједно из било ког разлога“ (чл. 25).

која се изражава у заједници живота, постепено све већу превагу добија садржина над формом. Додуше, у већини социјалистичких земаља, брачно право није довољно следило ову тенденцију.

10. *Обавеза верности.* — Ова обавеза представља традиционално моралну основу брака. Она не садржи само идеју о *полној*, већ и о *моралној* и *духовној* верности. Када је развод брака почивао на теорији кривице, било је више бракоразводних узрока који су представљали повреду обавеза верности(40). У социјалистичком праву (као и у савременом праву уопште) обавеза верности је прописана као једна од правних обавеза брачних другова, али, практично, њен значај све више слаби. До овакве еволуције није довело (само) слабење брачног морала, већ измена основа на којима почива демократски брак. Проширење људских слобода не значи неморал али може значити толерантнији однос према поступцима и „анонимним излетима“ другог брачног друга. Социолози цинично примећују да је право на прељубу постало једно од синдикалних права. У том правцу кретала се и еволуција брачног права. Више не постоји непосредна санкција: постоји обавеза без правне санкције. Ни у једном брачном закону социјалистичких земаља прељуба није изричито санкционисана, а у великој већини нису прописани ни узроци засновани на кривици (осим у Црној Гори) па ни посебни узроци. Тако, обавеза верности доспева у област моралних начела, или тачније, морално-правних начела, које није снабдевено санкцијом. Но, и поред свега већина закона предвиђа ову обавезу: „брачни другови су обавезни на верност“(41).

Обавезу верности не прописују изричито *совјетско*(42), *бугарско*(43), и *кинеско право*(44). У југословенском праву, ову обавезу не предвиђају само закони *Словеније* и *БиХ*(45).

11. *Узајамно помагање.* — Један од основних задатака брака јесте помоћ у невољи, болести, сиромаштву и беди и подршка у несрећи, која се не изражава само у економској помоћи, већ и у моралној подршци, у васпитној, стручној, професионалној и свакој другој помоћи. Ова обавеза у социјалистичким земаљама је узајамна због примене начела равноправности. То још значи и да жена овде нема само повећана права већ и повећане обавезе. Можда ову идеју најприближније изражава албански закон: Брачни другови треба да се... узајамно помажу

(40) Практично сви бракоразводни узроци засновани на теорији кривице (развод као правна санкција) били су у некој вези са повредом ове обавезе. Додуше, ланчко право није признавао „духовно неверство“ које је играло доста видну улогу у канонском праву у систему несвађејних бракова, али су зато полно и морално неверство били у првом плану (прељуба, рабење о глави, неоправдано или злонамерно напуштање брачног друга, тешке увреде, нечастан живот, злостављање и слично).

(41) Мабарска, пар. 24; слично и други закони: Пољска, чл. 23, Чехословачка, пар. 18, ДР Немачка, чл. 5, ст. 1, Албанија, чл. 25, Куба, чл. 25. У југословенском праву: Србија, чл. 68, Хрватска, чл. 31, ст. 2, Македонија, чл. 24, Црна Гора, чл. 5, Војводина, чл. 4, Косово, чл. 52.

(42) Совјетско право садржи друкчију формулацију. Оно говори у чл. 1. о стварању породичних односа „... на осећањима међусобне љубави, другарства и поштовања свих чланова породице...“ (Основе, чл. 1 РСФСР, чл. 1).

(43) Закон ову обавезу не предвиђа, али је предвиђа Нацрт, чл. 15.

(44) Уместо ове обавезе која је постојала у Закону од 1950. године нови закон предвиђа обавезу планирања породице, што је, по мишљењу законодавца, значајнији друштвени задатак.

(45) Разлози за овакав став леже вероватно у напред поменутој чињеници да ова обавеза нема непосредну санкцију, па је и систем бракоразводних узрока такав да питање верности уступа место питању: да ли је брак, из било ког узрока, толико поремећен, да би развод био једини лек.

у испуњењу породичних и друштвених обавеза и да учествују у задовољавању материјалних и културних потреба породице“ (чл. 24). Већина закона, додуше, на много лапидарнији начин изражава исту идеју: муж и жена... узајамно се помажу“(46), дужни су пружати „несебичну помоћ једно другом“(47). Југословенско право, поред узајамног помагања, додаје још и „поштовање“(48). Нацрт ЗП НР Бугарске садржи сличну допуну: поред узајамног помагања, још и „поштовање“ (чл. 25). Кубански закон је особен због императивне форме: „супрузи морају... узајамно се помагати“ (чл. 25). Ова обавеза није изричито предвиђена само у законима СССР Бугарске (садашњи текст) и Кине(49).

12. Слободе у избору рада и занимања. — Право на рад сваког човека у социјалистичким земаљама је једно од најважнијих уставних права. Зато ступање у брак не може ни на који начин да угрози ово уставно право човека. У животу, додуше не мора увек бити тако. И о овом питању супрузи се, по правилу, договарају. Али, нико од њих није по закону овлашћен да ограничава пословну и радну способност другог. Такав захтев не би уживао судску заштиту. Ово право стога представља значајну тековину демократског брака, за разлику од патријархалног брачног система(50). Ипак, ово право није изричито прописано (као лично брачно право) у неколицини закона: у Пољској, Мађарској, Албанији, у СР Хрватској и СР БиХ, али не зато што га законодавац не прихвата већ зато што је сматрао сувишним да једно уставно правило понавља у брачном праву. Осим тога, ово питање се подробније уређује нормама радног права.

Но, већина земаља је сматрала да га треба уврстити и у ред личних брачних права. Најјасније је ову идеју изразио ЗП СР Чехословачке: „За обављање занимања и ступање на рад није потребна сагласност другог брачног друга“(51), али има и неких занимљивих разлика. Наиме, поред права на рад, неки закони помињу и право на даље школовање и образовање и ангажовање у јавним пословима(52). У поменутим законима ово право није једнострано: оно представља и обавезу другог супруга да му пружи несебичну помоћ да оствари своје амбиције (ДР Немачка, чл. 10, ст. 2), односно оба супруга имају обавезу да помажу једно друго како би свако од њих могао да се усавршава и проширује своја знања (Куба).

(46) Пољска, чл. 23, Чехословачка, пар. 18.

(47) ДР Немачка, чл. 5, ст. 1.

(48) Србија, чл. 68, Словенија, чл. 44, Македонија, чл. 24, Хрватска, чл. 31, ст. 2, Босна и Херцеговина, чл. 43, Војводина, чл. 4 и Косово, чл. 52.

(49) Кинески закон од 1950. задржавао је неке одредбе које су фаворизовале жену на штету мужа: муж је био дужан да подмири породичне дугове ако средства нису била довољна за подмирење повериоца из заједничке имовине; по разводу брака, само је отац дужан да допринеси издржавању детета ако је оно поверено мајци, а не и мајка, ако је дете поверено оцу (TSIEN Tche-hao, *ibid.*, стр. 1019).

(50) Удата жена, према СГЗ из 1844. године није могла без одобрења мужа бити трговац, одати се било каквој слободној професији (лекар, инжењер, професор, адвокат), нити бити глумица, државни или приватни чиновник, нити запослена у фабрици, итд. (Ж. Перић, *Лично брачно право*, Београд, 1934, стр. 79—90). Ове одредбе примењивале су се све до завршетка II светског рата.

(51) Чехословачка, пар. 20, ст. 27. Сличне формулације садрже и други закони, али има и неких занимљивих разлика. Наиме, поред права на рад, неки закони помињу и право на даље школовање, и образовање и ангажовање у јавним пословима. ДР Немачка, чл. 10, ст. 2, Бугарска, чл. 11, ст. 3 (Нацрт чл. 17), СССР, Основи, чл. 11, ст. 4, РСФСР, чл. 19, ст. 2, Куба, чл. 28, Кина, чл. 11, Југославија — Србија, чл. 65, ст. 1, Војводина, чл. 6, ст. 3, Словенија, чл. 46, Македонија, чл. 26, ст. 2, Црна Гора, чл. 8, ст. 3, Косово, чл. 53, ст. 2.

(52) ДР Немачка, Кина и Куба.

IV. ДИСПОЗИТИВНА ПРАВА БРАЧНИХ ДРУГОВА

13. *Појам.* — Постоји врло широк круг права и дужности о којима се брачни другови могу споразумевати. Већина ових односа је сасвим изван правне регулативе. То су свакодневни интимни, љубавни и другарски односи засновани на полном и духовном заједништву. Овде се убрајају и све друге делатности које се одвијају током брака. Све оне имају сличности у сваком браку, али и много разлика. Могло би се чак рећи да ниједан брак не личи на други. Са становишта права постоји само неколико типичних односа за све бракове које право уређује својим нормама. Међутим, управо због различитих животних ситуација, а и самих људи, брачно право допушта да сами брачни другови својим споразумима слободно уређују ове односе. То је област диспозитивног брачног права где нема принуде. Брачни другови могу, али не морају, да поступају онако како то чини велика већина брачних другова. Понекад, они неће ни моћи тако да раде, о чему закон мора водити рачуна.

У савременом свету, а дакако и у социјалистичким земљама, брачно право проширује области брачних слобода и могућности договорања и споразумевања, а постепено сужава простор за примену принудног личног права⁽⁵³⁾. Као најтипичнија лична права у браку диспозитивне природе могу се навести: а) заједничко (споразумно) одлучивање и сарадња брачних другова (општа норма о границама споразумевања), б) избор (и евентуална промена) презимена, в) избор места становања, и г) вођење заједничког домаћинства.

14. *Заједничко (споразумно) одлучивање и сарадња брачних другова.* — Као општа норма о диспозитивним правима брачних другова она је заступљена у великој већини закона, али управо овде постоји велико шаренило од различитих приступа и формулација. Вероватно је најближа духу демократског брака формулација коју је дао закон Србије: „Брачни другови заједнички и споразумно одлучују о свим питањима од заједничког интереса“⁽⁵⁴⁾. Други закони су или ужи или непрецизнији: о битним питањима породице“ (Пољ., чл. 24), „о породичним пословима“ (Чех., пар. 20, ст. 1), „о свим питањима у вези са браком“ (Рум., чл. 26), „сви послови који се тичу њиховог заједничког живота и личног развоја“ (ДР Нем., чл. 9, ст. 1), „односи међу супрузима изграђују се...“ (Буг., Напрт, чл. 15), „питање васпитања деце и друга питања“ (СССР, Основи, чл. 11 ст. 3, РСФСР, чл. 19, ст. 1), „о свим питањима из брачних односа“, (АЛБ., чл. 25) „морају бити свесни да је породични живот тако организован да њихове активности морају бити координиране на извршавању њихових обавеза утврђених овим законом“ (Куба, чл. 28). Поред споразумног и заједничког одлучивања, неки закони додају још и сарадњу: „они су дужни... да сарађују за добробит породице коју су својим браком засновали“ (Пољ. чл. 23) „да учествују у задовољењу

(53) Амброаз Колен (Ambroise Colin) француски правни класик, питао се почетком овог века: „Да ли је човек пре свега робен ради среће или је човек робен ради дужности?“ И одмах је одговорио: „Ова друга идеја, идеја о дужности, готово потпуно доминира уставном браку“ (Colin, *L'élargissement du divorce*, „La revue de Paris“, № 1906, р. 542—565).

(54) Чл. 29, ст. 2. Ова одредба се примењује и у Војводини и на Косову (заједничке одредбе). Треба рећи да у другим федералним законима у Југославији таква или сар слична одредба не постоји. ЗЕПО Хрватске прописује: „Брачни другови споразумно одлучују... о томе како ће обављати послове који се тичу брачне, односно породичне заједнице“ (чл. 32, ст. 2). Исту одредбу има и ПЗ Босне и Херцеговине (чл. 45).

материјалних и културних потреба породице“ (Алб., чл. 24), супрузи морају сарађивати поводом деце, затим у циљу развоја домаћинства и на помагању једно другом у образовању и проширивању знања (Куба, чл. 28).

Пољски и чехословачки закон не задовољавају се пуком декларацијом. Они предвиђају и санкцију: ако се супрузи не сложе сваки од њих може тражити да суд о неспоразуму донесе одлуку(55). На супротном становишту, бар привидно, јесу они закони који ово питање уопште не нормирају: Мађарска и Кина(56).

15. *Избор (и промена) презимена.* — У складу са начелом о потпуном изједначењу жене са мушкарцем, ваљало је очекивати да ће и код избора презимена при закључењу брака све социјалистичке земље бити доследне у његовој примени. Истини за вољу, огромна већина је остала доследна и о овом питању. Само две од њих нису одолеле традицији (Пољска и Мађарска). Но, и поред готово јединственог става о суштинском питању, закони су се разишли око начина избора презимена, дакле, око правно-техничких питања. Упрошћено говорећи сва решења могу се поделити у неколико група:

(1) *Закони који најдоследније примењују начело равноправности.* Овде су брачним друговима стављена на располагање четири решења: а) сваки брачни друг може задржати своје презиме, б) један брачни друг (муж или жена) може узети презиме другог супруга, в) један брачни друг може задржати своје презиме, а други брачни друг свом презимену може додати презиме другог брачног друга, или презимену другог брачног друга додати своје презиме, и г) оба брачна друга могу свом презимену додати презиме другог брачног друга, или презимену другог брачног друга додати своје презиме. Ово решење прихвата најдоследније југословенско право(57). Сличан став прихваћен је у основи у праву СССР. Тачније, у СССР су примењена два решења. Прво је изражено у начелном ставу да савезне републике могу својим законодавством да предвиде право супруга да носе двојно презиме (мужа и жене). Другим речима, оне не морају да се одреде за ову варијанту, већ само за прве две опције које предвиђају Основе законодавства СССР и савезних република о браку и породици: а) супрузи по својој жељи бирају презиме једног од супруга као њихово заједничко презиме и б) сваки од супруга задржава своје дотадашње презиме (чл. 11, ст. 1 и 2)(58). Од савезних држава у СССР ово решење прихватају: Белоруска ССР (чл. 19.), Украјинска ССР (чл. 19), Грузијска ССР (чл. 20), Азербејџанска (чл. 20), Таџијска ССР (чл. 18). Једини изузетак представља случај ако брачни другови већ носе двојно презиме. Тада се неће допустити ново удвајање(59). У неким другим законима у том случају се оставља супрузима да, од своја ранија два презимена, изаберу једно

(55) Пољска, чл. 24, Чехословачка, пар. 20, ст. 1.

(56) Кинески закон о браку из 1950. године у чл. 8 предвиђао је извесне облике споразумевања и сарадње супруга поводом подизања деце, благостања породице и изградње новог друштва. Ова одредаба је, као што је раније напоменуто, изостављена из новог текста закона.

(57) Србија, чл. 402, Босна и Херцеговина, чл. 46, Македонија, чл. 25, Хрватска, чл. 30. У осталим федералним законима избор презимена при закључењу брака уређен је посебним прописима (о личном имену).

(58) Све савезне републике нису прихватиле могућност избора двојног презимена (на пример, Руска СФСР).

(59) Види, Бељакова, Ворожејкин, *ibid.*, стр. 122.

за јавну употребу и уз њега се додаје друго презиме(60). Румунско и бугарско брачно право такође прихватају овакво решење, допуштајући у основи све четири могућности(61).

(2) *Закони који допуштају само две опције.* — Могло би се рећи да већина земаља прихвата решење према коме су могуће само две опције: а) супрузи могу носити заједничко презиме, при чему, жена може узети презиме мужа или муж може узети презиме жене; б) сваки од супруга може задржати своје презиме које је имао пре ступања у брак. Овај став прихватили су: РСФСР (чл. 18), Чехословачка (пар. 8), Румунија (чл. 27), Албанија (чл. 36. ст. 1) и Кина (чл. 10)(62).

(3) *Специфичност пољског права.* — Сасвим је неуобичајено за право социјалистичких земаља да законодавац прописује посебна правила за жену, која су мања од права мушкараца. Чак и када би она била иста, законодавац никада не употребљава изразе „жена има право“ или „муж има право“, осим када је то по природи ствари неопходно. Зато се закони служе изразима „брачни другови“ или „супрузи“, односно „будући брачни другови“ или „вереници“ ако је реч о поступку закључења брака. Од овог правила пољски закон прави озбиљан изузетак. Одредба чл. 25. ЗПС гласи:

„Пар. 1. Приликом закључења брака жена може изјавити да задржава своје раније породично име или да ће поред њега додати породично име свог брачног друга; исто тако, она може изјавити да узима породично име свог мужа. Ако се жена није изјаснила о свом будућем породичном имену, она ће носити породично име свог брачног друга.

Пар. 2. Ако жена задржи своје раније породично име додајући поред њега породично име свог брачног друга, њено породично име не може се састојати из више од два дела. Ако су раније породично име жене или мужа сложени, жена одлучује о томе који ће делови ући у њено породично име.“

Ово је решење предвиђено пре законских измена у 1974. години. Премда овде није реч о некаквој озбиљној дискриминацији жене, јер је управо њој препуштено да одлучује о свом будућем презимену, ипак је недостајао један детаљ за обезбеђење њене правне једнакости. Муж не може узети презиме жене. Очекивало се да ће се ова дискриминација реформом из 1974. године отклонити. До тога није дошло. Додат је само нов параграф (3) који гласи: „ако жена задржи своје презиме, муж може додати свом презимену презиме жене“(63).

(60) Пољски ЗПС, чл. 25, ст. 2. Иако допушта сва решења као и други закони који се овде наводе. Пољска не спада у ову групу јер њено законодавство има другачији приступ промени презимена.

(61) Бугарска, чл. 7, Румунија, чл. 27.

(62) Кинески закон није довољно јасан или је бар неодређен. Према њему, „сваки брачни друг може задржати своје презиме“. Треба претпоставити да је овде заправо предвиђен изузетак од општег правила да ступањем у брак један брачни друг (жена) узима презиме другог брачног друга. Закон од 1950. године имао је супротну формулацију: „муж и жена имају право да употребљавају мужевљево или женино презиме“ (чл. 11).

(63) Основни закон о браку СФРЈ од 1946. године, чија је важност укинута, садржавао је неке облике правне дискриминације жене: а) Закључењем брака муж није могао добити презиме жене. Могао је само свом презимену додати и њено (чл. 7, ст. 1), б) Брачна деца могла су носити само презиме оца, а не и мајке (чл. 7, ст. 4). У основи, ово решење је истоветно са пољским.

(4) *Правна дискриминација жене у мађарском праву.* — Док је у пољском праву мушкарац фаворизован на штету жене при избору презимена само делимично, у мађарском праву учињен је потпуни уступак традиционалном, у првом реду, феудалном праву. Додуше, постоје четири решења и нека од њих нису сасвим неповољна по жену, али изненађује задржавање оних решења која су у супротности са уставном одредбом о равноправности жене и мушкарца. Због изузетно парадоксалног призвуча прошлости у мору социјалистичког егалитаризма, треба навести део законског текста (пар. 26) у изворној верзији:

„(1) Супруга након склапања брака по избору може:

- а) да носи мужевљево пуно име и презиме, додајући своје име,
- б) да носи мужевљево презиме, додајући своје пуно име и презиме,
- в) да носи мужевљево презиме, додајући своје пуно име,
- г) да носи искључиво своје име и презиме.

(2) *Матичар је дужан да обавести невесту о томе да има право на збор имена које ће носити након склапања брака. Невеста је дужна да се о томе изјасни.“*

Ако склапа нови брак, супруга не може носити име и презиме свог ранијег супруга, а ако је жена осуђена правоснажном судском пресудом, суд може на захтев бившег мужа забранити употребу имена које је стекла у складу са тачком а) и б) (чл. 26, ст. 4 и 6)(64).

*

Презиме које је стечено закључењем брака не може се мењати по одредбама брачног права. Одлука о избору је неопозива(65). Овако стечено презиме може се мењати само у посебном управном поступку ако за то постоје оправдани разлози. То је општа норма која важи за све законе. Међутим, има разлика о дејствима промене презимена према другом брачном другу. У совјетском праву промена презимена једног не повлачи промену презимена другог брачног друга(66). У румунском праву, до промене презимена у управном поступку може доћи само уз сагласност другог брачног друга (чл. 27). Према Закону СР Србије, брачни другови могу споразумно у току брака мењати своје презиме, или то може учинити само један од њих(67).

(64) У осталим законима, по правилу, брачни друг може задржати презиме које је стекао закључењем брака и само од његове воље зависи да ли ће узети своје раније презиме. Он је дужан да се о томе изјасни у року од шест месеци.

(65) ДР Немачка, чл. 7.

(66) Чл. 14. Основа, чл. 41 РСФСР.

(67) Ово тумачење извире из општег опредељења законодавца да се у управном поступку може мењати лично име (рођено име и презиме) и да за такву промену не постоје никаква ограничења, осим ако се против лица води поступак за кривично дело за које се гони по службеној дужности или је лице већ осуђено за такво кривично дело, док казна није извршена или док трају правне последице осуде, као и лицу за које се утврди да је захтев поднело ради избегавања законом утврђених обавеза. Исто тако, надлежни орган управе одбије прелог ако се тражи промена имена у пограно име или презиме, у име или презиме којим се вређа морал или које је у супротности са обичајима и схватањима средине (чл. 405 ЗБПО Србије). Слично решење предвиђено је и у другим федералним јединицама.

16. *Избор места становања.* — Патријархални правни систем овлaпшћивао је мужа да одлучује о избору места становања(68). Правило о избору места становања садржи у себи три идеје: а) супрузи су равноправни у одлучивању о избору места где ће живети; б) супрузи нису дужни да станују (живе) заједно иако по правилу они то углавном чине и в) не постоји непосредна санкција за остварење права на заједничко становање. Наиме, брачни другови се могу споразумети да заједнички станују, а могу се споразумети да одвојено станују, ако они то желе или ако немају услова за заједничко становање. Уколико дође до неспоразума, право на заједничко становање не може се остварити судским путем. Једина посредна санкција био би развод брака(69).

Већина закона не садржи ово лично право супруга. Неки закони, као што је већ истакнуто, не праве довољно јасну разлику између „заједнице живота“ и „заједничког становања“(70). Једино закони СССР, Југославије и делимично Мађарске прикладно формулишу ово право: „Сваки од супруга је слободан у... избору места становања“(71). Слична је формулација и у југословенском праву: „брачни другови одређују споразумно место становања“(72). Формулација мађарског закона је противуречна: „брачни другови бирају место становања заједно. Одступање од овога је могуће само у изузетним случајевима“(73). Испада да један брачни друг може изузетно сам, без сагласности другог, да бира место становања. У кинеском праву не говори се о избору домицила, већ о избору породице (мужевљево, или женине)(74).

17. *Вођење (заједничког) домаћинства.* — Уобичајена последица брака је да супрузи воде заједничко домаћинство. То је опште правило. Али, од њега има изузетака, јер супрузи који нису у могућности да заједно станују, неће бити ни у могућности да воде заједничко домаћинство. И овде се прича понавља: у патријархалном правном систему муж је шеф породице(75). Истина, у неким законодавствима жена је имала „право кључа“, што јој је давало нека овлашћења у оквиру домаћинства. У праву социјалистичких земаља укинута је сегрегација у кућним пословима, укинута је подела рада која је створила занимање „домаћице“. И не само то, бар теоријски, жени је омогућено да крене „из домаћинства у човечанство“. Зато, ово законодавство даје право

(68) На пример, АГЗ, пар. 92, прописује: „Жена ... је дужна ићи за мужем у пребивалиште његово...“ СГЗ из 1844. има сличну одредбу: „Супруга, пак, дужна је мужа свога слушати, наредбе његове набуђавати, за њим ићи и где он за добро набе с њим онде живети“ (пар. 110).

(69) У југословенској судској пракси није оправдан разлог за одвојен живот ако један супруг не жели из неоправданих разлога да следи другог у место где је овај премештен само зато што се то њему не свиђа (М. Младеновић, *ibid.*, стр. 353).

(70) Закони Бугарске и ДР Немачке. Ако ове одребе имају у виду кохабитацију а не заједницу живота, онда је императивна форма у којој је норма изражена: „да живе заједно, осим ако важни разлози налажу да живе одвојено“ — није у духу ове одребе, тј. погрешна је. Управо, суштинска одредница демократског брака је да се о кохабитацији брачни другови могу слободно споразумевати.

(71) Основни ... СССР, чл. 11, ст. 4, РСФСР, чл. 19, ст. 2.

(72) Србија, чл. 69, Црна Гора, чл. 8, Војводина, чл. 6, ст. 4, Косово, чл. 53, ст. 1, Словенија, чл. 47, Босна и Херцеговина, чл. 44, Македонија, чл. 26, ст. 1, Хрватска, чл. 23, ст. 1.

(73) ЗПС Мађарска, пар. 25.

(74) Види, напомену 26.

(75) СГЗ Краљевине Србије: „Особито пак муж се сматра као старешина куће и родбине, и по томе је његова дужност поглавито кућом и имањем управљати, за снабдевање своје супруге по могућству старати се, ну од сваке напасти бранити, и на сваком месту заступати“ (пар. 109).

супрузима да се споразумевају о начину вођења домаћинства, о обављању свих кућних послова(76).

Већина закона социјалистичких земаља није сматрала за потребно да посебно нормира и овај вид остваривања личних права у браку. Зато, о њему има помена само у неколико закона: Чехословачке(77), Кубе(78), и Југославије(79).

ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. Породични законик НР Албаније, од 23. VI 1965. и 29. VI 1982.
2. Породични законик НР Бугарске, од 15. III 1968.
3. Закон о породици Чехословачке Социјалистичке Републике, од 4. XII 1963.
4. Закон о браку НР Кине, од 10. IX 1980.
5. Кодекс о породици НР Кубе, од 14. II 1975.
6. Законик о браку, породици и старатељству НР Мађарске, од 4. V 1947.
7. Породични законик Демократске Републике Немачке, од 20. XII 1965.
8. Законик о породици и старатељству НР Пољске, од 25. II 1964.
9. Законик о породици НР Румуније, од 4. IV 1956. (са каснијим изм. и доп.)
10. Основи законодавства СССР и Савезних република о браку и породици, од 27. VI 1968.
11. Кодекс о браку и породици Руске Совјетске Федеративне Социјалистичке Републике, од 30. VII 1969.
12. Основни закон о браку СФРЈ, од 6. V 1946.
13. Закон о браку и породичним односима СР Србије од 7. VI 1980.
14. Закон о браку САН Војводине, од 20. II 1975.
15. Закон о браку и породичним односима САН Косово, од 28. III 1984.
16. Породични закон СР Босне и Херцеговине, од 9. VII 1979.
17. Закон о браку СР Црне Горе, од 5. VIII 1973.
18. Закон о браку и породичним односима СР Хрватске, од 21. III 1978.
19. Закон о браку СР Македоније, од 15. X 1973.
20. Закон о браку и породичним односима СР Словеније, од 4. VI 1976.

(76) У правној теорији се под вођењем домаћинства подразумевају сви послови који су неопходни за свакодневни живот: уређење и одржавање стана; набавка покућства и памирница, припремање хране, чипшење, прање веша, брига о деци и др. (види, М. Младеновић, *ibid.*, стр. 353—354).

(77) Чехословачка, пар. 19: „О задовољењу потреба породице засноване браком дужна су да се старају оба брачна друга према својим способностима. Као задовољавање потреба породице сматра се и старање о детету и заједничком домаћинству.“

(78) Кубански закон врло инспиративно и мало патетично дочарава супрузима сву лепоту њихових брачних дужности: „Они морају учествовати до граница својих способности и могућности, у вођењу домаћинства и сарађивати у његовом развоју на најбољи могући начин“ (чл. 26).

(79) Према југословенском праву, брачни другови споразумно одлучују о вођењу (заједничког) домаћинства: Србија, чл. 69, ст. 2, Војводина, чл. 6, ст. 1, Косово, чл. 53, ст. 2, Словенија, чл. 48, Босна и Херцеговина, чл. 45, Македонија, чл. 26, ст. 1, Црна Гора, чл. 8, Хрватска, чл. 32, ст. 2. Између ових закона има извесних не тако значајних разлика у формулацији.

Dr Marko Mladenović,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade

INDIVIDUAL RIGHTS AND DUTIES OF SPOUSES IN THE LAWS OF SOCIALIST COUNTRIES

Summary

Considering at first the theoretical issues, the author points out at some particularities of the laws of socialist countries regarding their approach to the individual rights and duties of spouses. These relations are, in fact, *diferencia specifica* of the autonomous status of the marriage (and family) law as regards the civil law. They have also been until quite recently the ideological identity card for emphasizing the advantage of the socialist as compared to the bourgeois law, since they are proclaiming the total equality between the man and the woman in marriage. The third specificity is in the absolute advantage which is granted to the individual (personal) relations over the property law ones, which is particularly emphasized in the legal theory, and which is partly implemented also in the sphere of law-making.

However, in spite of such standpoints, the law, namely, the statute, contains quite less provisions concerning the personal relations than it does concerning the property law relations between the spouses. This is explained, among other reasons, by the fact that the traditional law has regulated various rights of man and woman in more details, as well as that the individual relations are more and more entering the sphere of moral rules. However, in spite of the simplicity of the legal norms, the picture is deceiving, since these relations are becoming more and more complex due to the presence of the double subject and of wide possibilities of their discord, which should be affirmed also by the analysis in the present article.

In the second section the author reviews the individual rights and duties of the spouses in various countries, which includes all European socialist countries, as well as, out of Europe, Cuba and China. The purpose of this comparative analysis is in stating the identical properties in the ideological approach, while also the differences which exist in the legal approach, especially in case of Cuba and China.

In the third section of the article the rights and duties are considered of the spouses which are of imperative character, such as the following: the duty of honouring the equality of status; the community of life between the spouses; the duty of faithfulness (which is more and more acquiring only a moral importance); the duty of mutual aiding and complete freedom in the choice of work and profession.

Finally, in the fourth section the rights and duties are reviewed and analyzed of a dispositive character, such as the following: joint and mutual coming to agreement in the sphere of decision-making (as a general norm); the choice (and a change) of name; the choice of place of residence; and having a joint household. The author particularly analyzes the only two, but distinguished examples of legal discrimination of woman in the case of change of name at concluding the marriage, which do exist in the Polish, as well as in the Hungarian law, and which are an expression to the patriarchal (namely, feudal) tradition.

Dr Marko Mladenović,
professeur à la Faculté de Droit à Belgrade

LES DROITS ET LES DEVOIRS PERSONNELS DES MARIÉS EN DROIT DES PAYS SOCIALISTES

Résumé

Dans ses considérations d'ordre général, l'auteur indique d'abord quelques spécificités du droit des pays socialistes dans son approche à l'égard des droits et des devoirs personnels des mariés. Ces rapports représentent, en effet, la *diferencia specifica* de l'autonomie du droit de mariage (et de famille) à l'égard du droit civil. Ils sont, en outre, la légitimation idéologique qui sert à souligner les avantages du droit socialiste sur le droit capitaliste, vu la pleine égalité de l'homme et de la femme dans le mariage que ce premier proclame. La priorité absolue donnée aux rapports personnels sur les rapports matériels en est la troisième caractéristique, soulignée particulièrement par la doctrine et appliquée partiellement par la législation. Mais, en dépit de ses affirmations, la loi contient beaucoup plus de dispositions relatives aux droits matériels entre mariés qu'aux droits personnels. Cela s'explique, entre autres, par le fait que le droit traditionnel réglait les droits du mari et de la femme defféremment et, par conséquent, avec plus de détails, comme par le fait que les droits personnels entrent de plus en plus dans la sphère des principes moraux. Mais, cette simplification apparente des normes juridiques trompe, car les rapports deviennent de plus en plus complexes en raison de l'existence du sujet double et de nombreuses possibilités de leur désaccord, ce que l'analyse faite dans cet article vient confirmer.

Dans la deuxième partie l'auteur expose les droits et les devoirs personnels des mariés par pays, englobant tous les états socialistes européens, ainsi que Cuba et la Chine. Cette analyse comparative vise à démontrer l'identité idéologique mais aussi certaines différences dans l'approche juridique, notamment à Cuba et en Chine.

La troisième partie examine les droits et les devoirs des mariés de nature impérative, à savoir, l'obligation de respect de l'égalité, la communauté de vie des mariés, l'obligation de fidélité (revêtant de plus en plus une signification purement morale), l'obligation d'assistance mutuelle et la pleine liberté quant au choix d'emploi et de profession.

Enfin, la quatrième partie étudie les droits et les devoirs de nature dispositives, parmi lesquels: la prise de décision commune et concertée (en tant que principe général), le choix (et le changement) de nom, le choix de lieu de domicile et la gestion d'un foyer commun. L'auteur attache une attention particulière à deux exemples uniques mais notoires de la discrimination en droit de la femme relative au changement de nom lors de la conclusion du mariage, figurant seulement en droit polonais et surtout en droit hongrois, en tant que concession à la tradition patriarcale, voire féodale.